

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XI-ik évf.

Jan. febr. 1876

1-ső füzet.

Erdély és az Anabaptisták a XVII—XVIII. században.

JÖRTÉNETI TANULMÁNY JAKAB FLEKTŐL,

I.

Az „Anabaptista“ keresztények felekezete a reformatio kezdetén alakult s terjedt el Európa sok országában, híressé válva mindjárt inkább az őket kiválóan jellemző együgyűség és általános üldöztetésök, mint tanaik s vallásrendszerik theologiai belértéke által. Szokás őket keresztiségiméltóknak mondani, ők magukat épen evangéliumszerűen keresztelkedőknek = „baptista“, „taufgesinnt“ néven nevezik, állítva, hogy az apostolok keresztelkedésmódját csak ők követik. Ha semmi egyéb nem is — ugy vélekednek — a keresztelés célja és alapindoka: „bűneid bocsánatára keresztellek meg“ — mutatja kételyt kizáró helyességét s jogosultságát a nagyok megkeresztelésének. Azonban e felekezetnél a keresztiség csak formai külsőség; hitök lényegét az első keresztények által patriarchai egyszerűséggel, vagy közösségben folytatott jámbor élet és jó cselekedetek gyakorlása tette; ártalmukra volt Müntzner Tamás fanatismusig menő apostolkodása s a münsteri hirhedt féktelenség, vesztöket okozta az, hogy Lutherrel, Calvinnal — a reformatio e két bálványával — össze mertek tűzni; e miatt költötték „veszett nevöket“, általánosan üldözöbe vétettek, nem türetve meg még a meggyőződés szabadságáért küzdő országokban is.

Magyarországba és Erdélybe is elhatottak ők és tanaik; számuk nem nagy volt, de nagy ellenök a zaj és erkölcsi visszahatás, mint ily hatalmas hierarchiával bíró országról föltehető is volt. A kormány és törvényhozás a papságtól — mint mindkettő főtényezőjétől ösztönözve, támadólag lépett föl ellenök, az Anabaptista-ül-

dőzés az eretnekséggel egyformán közjelszóvá lett, maga a közvélemény kezdvezőtlenül hangolódott irányukban; az irodalomba őket sújtó nézetek jutottak be s gyökereztek meg, elanyyira, hogy a ki tüzetesen nem tanulmányozza, nehezen fogja megérteni és ismerni valódi mivoltában a viszonyt, melyben az Anabaptisták története a magyar királyság s kivált erdélyi fejedelemség politikai történetéhez áll. Nevök és sorsuk — a lenézetés és üldözés — itt és Európa más országaiban egy, de a felekezetnek mint olyanak, életfejlődési műfolyama, a tagok politikai állása, elterjedésök, s utoljára egy századnál tovább tartó küzdelem után elvégre is teljes kiirtásuk, vagy — a mi egyre megy — felolvadásuk, tehát történetök egészen más és merőben külön jelenség a historiában.

Különösen Erdélyben azt a sajátságos tüneményt látjuk, hogy ott — ellenkezően az európai és magyarországi üldözési köz áramlattal — maguk a nemzeti fejedelmek állampolitikai és nemzetgazdasági tekinteteknél fogva oltalmuk alá vették e felekezetet, e védelem a magyar fejedelemségi korszak alatt, mint nemzeti politika, érvényesült s csak később az uralkodó-ház változásával változott át türelmetlenséggé a vallás-kérdésben, rövidlátássá és korlátolt elméjü fölfogássá az államkormányzásban, azért, mert Erdély érdeke Bécsnek rendeltetett alá s az állampolitika a vallás szolgálojává sülyedett.

E sajátságos történelmi jelenség pragmatikai ismeretéhez adnak némi részleteket e sorok.

* * *

Magyarország és Erdély történelmében tényleg három szólásalakban s ugyanannyi érteményi árnyalatot kifejezőleg fordul elé e fogalomszó. Nálunk a reformatio kezdetén az „Anabaptista“ és „Sacramentarius“ nevezeteket részint a vallási türelmetlenség, részint az észkorlátoltság, nem egyszer roszakarattal párosulva, ruházta mindazokra, kik a róm. kath. vallás tanaitól eltérő hitet vallván, Luther és Calvin nézetei felé hajoltak. Történeiforrásainkban bővséges rá a példa. De a név a polgári életben könnyebb üldöztetési ürügyül használva csak azért lön, mert a törvény tiltotta az ily felekezeteskedők nyilvános létezését. Az egyik segítségére volt a másiknak. Nem vizsgálták: hamisak-e a tanok vagy nem? Nem mondták ki, hogy sértik a keresztény érzelmet, morál ellen vannak vagy felfor-

gatják az államot; elég volt egyszerűen állítani azt is, hogy veszélyeztetik a római közönséges hitvallás egységét s tulajdonképen ketősségét — mert a görög keleti egyház a mai rómaival ha nem egyszülött, nem is ifjabb. Valóban az Anabaptistákat a keresztény társadalomban és így hazánkban is gyűlöltekké nem tanaik soha ki nem mutatott veszélyessége tette, hanem a fennebbieken kívül azon tény, hogy ők a már tekintélylyel bíró elismert felekezetektől eltértek, és gyűlöltekké tette az attól való félelem, hogy tanaik terjedése az „egy akol és egy pásztor“ ábrándos eszméjén újabb csorbát üt, megfogyasztva egyfelől a többi felekezetek hívóinek számát s a papság jövedelmét, másfelől újabb meg újabb szakadásra rosz példát adva.

A „Magyar Sion“ 1863-ki I. kötete a 438—39 lapon közölve van az erdélyi római kath. püspöki levéltár adatai nyomán az Anabaptisták hittanainak kivonata; hátrább én is adom azokat úgy, a mint az erdélyiek között a XVIII-ik század utósó felében egy hivatalos jelentésben írva találtam. Az olvasó látni fogja, hogy azokban kereszténység- és morál ellenes vagy társadalom felforgató tan nincs. Egyébiránt is gyöngé az a társadalom, melyet 10—20 saját vallási nézetekkel bíró egyéntől, vagy akár egy önálló és jogosult felekezettől is félni és az erőszak fegyvereivel védeni kell. Bármely tudománynak tartósságot csak igazsági belértéke ad, és adnak azon életre való eszmék, melyeket magában foglal: külső eszközök, az ellenkező tanok és vallások hirdetőinek üldözése és elnyomása nem. Az igazságnak legfelségesebb bélyegvonása a terjedni akarás és tudás, és benső öfenntartási életerő.

Féltése a hierarchiai hatalomnak, nem a lelkek üdve s a társadalom érdekei, voltak gyökérokai az Anabaptisták üldöztetésének. E célta vette oltalmába, ez egyházi politikának szolgált az 1548-ki 11. és 1556-ki 26 magyarországi tv. czikk is, melyek közül az első az Anabaptisták és Sacramentariusoknak az országból csak általánosán, az utolsó időhatár tűzéssel, négy hét alatt kikergetését rendelte, a királyi felség haragjának fenyegető súlya alatt.

Harmadik szólási, helyesebben elnevezési alak a magyar történelemben az, midőn az Anabaptista kifejezést az Unitáriusokra alkalmazzák, azért, hogy mikor a hitvallás létjogát s a többi vallásokkal egyenlő jogrészségét János Zsigmond alatt 1566—1571-ben kivivta, fejlődése legelső időszakában tekintélyesb férfiai közül némelyeknek kereszttség felőli tanai az Anabaptisták keresztstégi taná-

val találkoztak, a kik azokat szószékben, írásban és könyvek által terjesztették. Azonban ez egyéni felfogás közmeggyőződésé, hitvallási cikké lenni nem birt. Az unitáriusok hitközsége a többi hitvallások község-egyeteimeivel egyezőleg a kisdedek megkeresztelése hitcikkében állapotodott meg, s miután törvény által elismert, királyok és fejedelmek esküjével szentesített confessiókba e tan van beigtatva; a kik mégis, mint például a sok ismeretű Jankovich Miklós: „A Socinianusok eredetéről s Magyarországon volt ekklézsiájokról“ című különben tanulságos műve 41. lapján, az Unitáriusokat e névvel illetik, vagy tudatlanságot, vagy rossz akaratot tanusítanak irántok. Az ő tanaik, egyházigazgatási és hitrendszerök önálló és szerves egész-voltát elvitatni, vagy más bármelyik keresztény hitfelekezeti árnyalattal cserélni fel — a történelmi nyomozás már ma általánosan ismert positiv eredményei megtagadásával — igazságérző embernek nem lehet s nem szabad.

Az Anabaptista név egyéncre nem illik, mert az, hogy a keresztésgről kinek mi a nézete, egyéni és viszonyos dolog: egy tanczikk nem hitvallás; a szabadelvű hitfelekezetekre sem, mert azoknak meg van diplomatikus nevök. E néven ma egyedül és kizárólag azon hitfelekezeti töredéket lehet és kell érteni, a mely Svájcban mindjárt a reformatio kezdetén a többi hitvallásoktól — e név nyílt fölvételével — külön szakadt, de nem sokára a közvélemény ellenök támadt, kiűzettek, vagyonukat s szabadságukat elvesztették, csak Hessenben és Pfalzban találván egy ideig menedéket, s később onnan is távozni kényszerülván Angliába és Észak-Amérikába, a világ legszabadabb nemzetének üldözésektől ment, szabad földére. Európában egyelőre Morvában is rokonszenvre találtak a nemességnél, 45 collegiumok volt, melyekben külön-külön több család lakott együtt, vagyonközösségben, de külön fegyelem alatt, békésen és senkinek nem kárára, sőt hivatalaik és mesterségök ügyes folytatása által a társadalom javára. 1621-ben azonban azon úrrügy alatt, hogy az ellenséget házaikba befogadták s így a fennálló hatalom ellen cselekedtek, ősznek idején, midőn már szőlőik a leszedésre meg voltak érve, innen is számúzték: elhagyták házaikat, szőlőiket, vagyonukat, s nagy csapatokban — gyerekeiket és nőiket több száz szekeren czipelvén magukkal — Magyarországra és Erdélybe jöttek.

Itt tűnik fel nagyobb mérvűleg Magyarországon és Erdélyben az Anabaptisták felekezete. Az eddig ellenök folytatott hadjárat tehát fölösleges volt.

Erdélynek ez időben egy mély belátásu és magas szívü fejedelme volt, a nagy Bethlen Gábor. Az előtti években Morvaországban táborozásakor szerzett hirveve az üldözöbe vett Anabaptisták előtt kezesség volt arra, hogy ök az ő országában menhelyre találjanak. A fejedelem szívesen fogadta be őket, nekik birtokot, polgári jogokat és szabadalmat engedett, ezáltal egyfelől saját bölcsességét és humanitását tanusítólág, másfelől a haza gyár- és műiparára hatván elevenítőleg; mert a befogadottak mind mesteremberek: posztó-, kés-, szij- és kötélgyártók, kovácsok, lakatosok, timárok, takácsok, szócsók, kádárok és fazakosok voltak. (Benkő, Gener. Cogn. Regni Transsilv. I. 495.) Érdekesnek látom magát az 1622-n jul. 4-n kelt kiváltságlevelet ide igtatni. „Mi Bethlen Gábor stb. azon célra törekedve, hogy közelebb mult időkben szerfelett megrongált és elpusztult országunkat korábbi virágzó állapotjába visszahelyezhessük, a műipart és kézi mesterségeket — melyek nélkül egy ország is fényét fenn nem tarthatja, országunkban meghonosíthassuk, elhatároztuk, hogy azon morva atyafiakat, (Fratres Moravicos) kiket lakhelyökből a háboru iszonyai kiszorítottak, Erdélyben egybegyűjtván, hogy az ide s tova vándorlás által saját javukban és az országéban is kárt és romlást ne tegyenek, egy bizonyos és állandó helyen megtelepítsük. E végre nekik és örököseiknek adjuk és ajándékozzuk örökösen Alvinczen azon házat és nemesi udvartelket, melynek szomszédjai keletről Literati Péter és Szabó István, délről Pap Imre, Fejérdi István, Kládovai Balázs és Bernáth István, nyugatról Varga István és Bogdány János polgári telkeik, délről a Maros vize; továbbá a „Felső mező“ nevü szántóföldet és egy „Lámberék“ határa végén levő földet, mely kelet és nyugat felől a fejedelem 3 hold szántóföldét érinti, alább a „Fauút“ között egy harmadikat, mely 3 holdat tesz, s evvel szemben a negyediket, mely egy holdnyi, szomszédja délről Opre Gazda, keletre a lámberéki köz szántóföldek, harmadfelől a kaszáló rétek stb. tovább „Közép-mező“-ben egy ötödiket a „Liczka“ nevü szántóföldek felé, mely délre és nyugatra a szász-sebesi „Hosszu-láb“ földek felé terjed, délre „Ispán dombja“, keletre a Szakács István szántói felé; a hatodikat az „Alsó-mező“-ben „Gyén“ pataka mellett a „Köves-út“ és „Kis-út“ között, mely egy kis halomra rug

s keletre, délre, nyugatra két úttól határozódik; valamint e fölött 3 darab szőlőt a „Veres hegy“-ben, melynek egyikét a „Gebej“ pataka érinti, másikat a fejedelem, Bornemissza Tamás, Nitor János és Literáti Pál szőlőik szomszédságiban az „Omlás“ vagy „Szakadás“ mellett, harmadikat szintazon hegy alsó részében, melyet egyfelől a Maros melletti országút, másfelől egy hegyszakadás határol körül; ezeken kívül két darab szénarétet, melyek egyike a „Felső-réten“ van, Váradja község határa végében, a fejedelem, Ajthoni Jakab és Alvinczi Varga György birtokaik szomszédságában; a másik az „Alsóréten“ a köves kut alatt, egyfelől egy kis halom, másfelől a Nádas tó közelében, melyet keletre a kis-út zár be. Mindezekhez pedig a következő föltételeket kötjük — teszi után a fejedelem — 1.) hogy földjeik mindenféle termésétől tizedet, egyebet semmit se adjanak; 2) nekünk minden kézipari czikkeiket félárba számítsák; 3) mikor szükségünk lesz rá, félárban tartozzanak dolgozni, kiki mestersége nemében; egyszersmind pedig kivesszük és mentesítjük őket — így végződik a kiváltságlevél — a tizedfizetésen kívül minden adó, kilenczed, kamaranyereség — *lucrum Camerae* — rendes és rendkívüli Census fizetéstől, polgárok és a köznép által hordozni szokott minden terhek viselésétől stb.“

Még mielőtt e kiváltságlevél mostani alakjában kiadatott volna, a törvénytisztelő fejedelem az ország rendeivel akarátát és tett intézkedését tudatta, s azok az 1622. május 1. tartott országgyűlésen a 23. tv. cikkben ily végzést hoztak: „A mely új keresztények urunk akarátjából az országba bejöttek és ugyan immár meg is telepedtek, azok iránt ugy végeztünk országúl, hogy ők és a kiket még ezután behozhatnának, minden névvel nevezendő munkájokat szabadon folytassák, a mely helyet pedig t. i. Alvinczet ő felsége nekik rendelt, abban a helyben religiojokat is az ő szokások szerint szabadon gyakorolhassák, és senki őket meg ne háborítsa, az országnak semminemü adóval ne tartózzanak, a kik t. i. Alvinczen lesznek, hanem maradjanak abban a kiváltságban, melylyel a fejedelem meghívta — a rendek is abba bele egyeznek.“

II.

Erdélyben tehát teljesen biztosítva voltak a morva Anabaptisták polgári és vallási tekintetben; de a Magyarországra költözöttekről nincs kifejezetten említés. Ott csak a fennebb érintett ki-

kergetési két törvényt ismerjük, eredményei nélkül. E hézagot némileg pótolja I. Rákóczy György erdélyi fejedelem 1631. jan. 17-ki megerősítő és 1633. aug. 20. Gyula-Fejérváratt, egy Kisfalud községben levő ház és udvartelek, s hozzá tartozó szántók és kaszálók iránt költ újabb adományozási levele, melyben ezek fordulnak elő: „a háboru iszonyai által Morvaországból kiüldözött s ide-tova elszort kéziparos és gépész mestereket — artium mechanicarum et manuariorum apprime notos artifices — az egész Magyarországon összekerestettük és gyűjtettük családaikkal együtt, behoztattuk Erdélyországunkba, hogy ők ott mind maguknak, mind országunknak hasznos és szükséges szokott mesterségöket kényelmesebben és biztosan folytathassák, ugy alattvalóinknak mint a közjónak előmenetelére s ne legyenek kényszerítve házi vagyonuk és javaik kockáztatásával s romlásával bizonytalan helyeken tartozkodni és bújdosódní. Megerősítjük tehát — folytatja a fejedelem — elődünk nekik tett adományát, s efelett: „nekik adjuk azon egész udvartelket és házhelyet, melyen már az ő társulatoknak fölépült háza is van, Fejérvár felől a fejedelmi veteményes és csűrös-kert, Borbánd felől az Ompoly vize, Sárd mezőváros felől jobbagy Foris János háza szomszadsági közt; a felett a mellette levő kertet és az avval szemben, a fejedelmi csűrös-kerten belől, most felhagyatva, pusztán álló udvartelket a Kisfalud község temploma czintermétől az ő mostani házokig, azon Borbánd felé eső külső földdel, melynek nagy kiterjedésű területét keletről az azt körülvevő Ompoly folyóvize, nyugatról a sárdi határ széle határozza meg, s melynek egy része szántónak, másik kaszálónak használtatik; végre Sárd felőli hasonfelét a kisleludi szőlőhegyekre dülő határrész azon darabjának, mely azon falu mellett elvonuló országút hosszában a szőlőhegyek felé s az országúttól a mondott szőlőhegy tetejéig és Fejérvár határáig terjed stb. azon feltételek alatt és kedvezményekkel, melyek feljebb már érintve voltak, szigorúan megparancsolva a vármegyei és fiskusi adószedőknek, a fejérvári fejedelmi udvar gondviselőjének és tiszteinek s minden illetőknek, hogy ezen új keresztényektől, adományúl nyert allodiumaik után az egy tizeden kívül semmi adót, kilenczedet, rovatait, censust vagy bármí más polgári és köznépi terhek viselését ne követelhessék s őket rá ne kényszeríthessék.“

A fejedelem 1631-ki megerősítő kiváltságlevelét az ország rendei azon évi június 5-ki országgyűlésökön hozott 29-dik tv. czikk-

ben — a szászok kivánságára — azon megszorítással hagyták helyben: „hogy a mint ők a szász városok sokadalmaiba áruikkal eddig sem mentek, ugy ezután se menjenek.“

Erdély törvényeinek codificálásakor 1653-n az imént érintett két törvény összevontan és a szászok kivánsága kihagyásával így igtattatott törvénykönyvbe: „Az Alvinczen lakó és ezután hozzájuk bejövendő új keresztényeknek mesterségek szerént való minden mivek szabad gyakorlása megengedtetett, adószedéstől mentesítették, vallásuknak maguk közt, Alvinczen szabad gyakorlása megengedtetett, kiváltságaik megerősítették, de ugy, hogy miveket, posztójoikat hazafiakon kívül másoknak ne adják, mit ha cselekednének, 200 forintot fizessenek. (Approb. Const. III. r. LVIII. czime I. czikke.)

A fejedelmek és országgyűlés ezen példáját követte maga Alvincz községe és előljárósága is. 1638-n junius 22-n az odavaló fiskusi gondviselő s a borbereki birák és hitesek írásban biztosították a morva új keresztényeket érintett szabadságaikban való megtartásukról. Ez oklevél oly becses történelmi részleteket foglal magában, hogy egész terjedelmében ide igtatni tanúságosnak vélem. „Mi Vargyasi János — így hangzik az — a méltóságos erdélyi fejedelem Alvincz nevü várának és birtokainak ez idő szerinti gondviselője — Provisor — és ugyan mi Alvinczen és Borberekén s Fejérvármegyében lakó összes nemesek, nem különben Pap Imre, Ulajk János Vincz mezőváros előljárói — Praefecti — és Borberek Szabó Kelemen, főbirók és mindkét mezőváros többi esküdt polgárai és lakói hagyjuk emlékezetül jelen levelünk által, hogy a jelenvaló 1638-ik esztendőben junius 22-n találának meg bennünket közönségesen a vinczi új keresztény atyafiak, hogy a minő két rend házakat oda fel a felső várban, a kis ál-ajtó táján (értetik a vár egyik kisebb kapuja) a két város amuentiájából és engedelméből ennekelőtte építettek, és a mely pinczét nem régen ugyanott mellette kősziklából kivágattak, annak felette az Alsó-Renden is Redeki István uramtól a mely házat vettek, nóha azokat a megszerzés és megépítés óta mind ez ideig békével birták; mindazáltal meggondolván mind az időnek változandó állapotját, mind az emberek halandó voltát, hogy mind magok a mi időnkben, mind utódaik a mi utánunk valók idejében azon helyeken való építésben és azok birásában bátorságosabbak legyenek: szorgalmasan esedezve kéreének arra, hogy mint ez ideig, ugy ennek utánna is a megnevezett felső-vári házaknak örökösen való birásáról, mindkét városul

őket biztosítván, adnánk róla nekik levelet, melyért ők is mindekben hálaadó-voltokat és engedelmességekét igérvén a két városnak, erre kötelezték magokat: hogy mind békességes időben, mind pedig háboruságnak idején velünk, kiváltképpen pedig szorulásnak idején a közönséges jó dolognak, úgy mint békességünknek, fejünknek oltalmazására és megmaradásunkra, valamit feltalálhatnak és szükségesnek ismeriünk lenni, vagy élés-adás, fizetés, várépítése, avagy annak minden egyéb gondviseléséhez tartozó szükséges egymás dolgoknak megszerzésére való költséget és illendő segítségeket nézi, valami ő reájok illik: postálkodáson, fegyverfogáson, és egyéb religiok megbántódásán kívül minden terehviselést a közönséges jó dologban készek lesznek ők is velünk egyenlő akarattal hordozni. Annak felette mivel ez ideig azon megnevezett felső-vári házoknak adója, Redeki urantól megvett ház adójával együtt tiz forintra van rendelve, azt a szerint adminisztrálják is; de látván mind az drabant fizetésében, mind pedig egyéb sok rendbeli szükséges dolgokban a fogyatkozást, azoknak is segítségére lenni akarván: a tiz forint adóhoz jó akaratjok szerint igérnek még két forintot adni, az az ezentúl jövőre évenként 12 forintot, ezenkívül drabantoknak minden évben 12 kenyeret és két pár jancsár sarut. Ha pedig történék, hogy jövendőben pusztán hagyván a várat, sem drabantot nem tarthatnának, sem nem lagnék senki benne, s mégis valaki olyankor is a megígért adót rajtok felvenni akarná és velek megfizettetni, akkor se ők, se maradékok — mint szintén több városbeliek — az adófizetéssel ne tartózzanak. A mely kösziklát pedig az árok felől a magok háza közt pinczének az árok szélire igen kivágtanak, az utat elfogván, hogy azon elé mind a kis-ajtóra, mind attól vissza szabados járás lehessen, az árok felől ki a falból, mikor építeni kezdik, erős függő lábakat hagyván, karfával és korláttal jól megmegcsinálják, úgy hogy azon pinczére építendő házak mellett szabad és bátorságos járásra való köz út lehessen. A kis-ajtó kulcsát pedig ennekutánna nem ők tartják, hanem a kapus drabantoknak, vagy a két városból arra rendelt gondviselőnek kezébe adják. Végezetre a fenn elősorolt házakon kívül többet sem kész házat, sem ház helyet a két város hire és akaratja ellen senkitől nem vesznek, sem nem foglalnak. Mi is azért mind nemes és köz renden levő fennevezettek megtekintvén velünk mind egy helyben és külső társaságban együtt lakásokat és szomszédos atyafiságokat mind pedig a közigazságot: igérjük magunkat közönségesen nekik,

hogy megnevezett felső-vári házak birásában sem magokat, sem maradékjokat meg nem háborítjuk, sem pedig egyebeknek, kiket evincálhatunk ez dologban, megháboríttatni őket nem engedjük, sőt azok szabados birásában biztosítván, ha miben szükség idején a mi segítségünk és jó akaratunk kívántatik, minden segítséggel és oltalommal leszünk, mind kapun, ajtókon, fa, viz, és egyéb szükséges éléseknek oda be a várba vagy onnan kihordásra velünk együtt szabados jövést-menést engedvén nekik a fenn kitett föltételek megtartása mellett.“ Aláírva az oklevél elején említettek által.

Ezen új keresztények számát is emlékezetben hagyta az egykoru Szalárdi „Siralmas Krónikájá“-ban, így írván az 1622-k évi eseményekről. „A fejedelem Magyarországról új keresztényeket majd kétszázig valót (ha nem többeket) mindenféle mesterembereket feleségekkel és gyerekekkel behozatván, azokat Alvinczen a Maros fordulásában igen alkalmas kis helyre nagy privilegiumokkal, szabadságokkal megtelepítette, a hol a hegyek közt igen nagy kősziklatetőn, nagy erős helyen egy pusztát várat is adott nekik, s azt is idővel megépítették, alatt is az említett helyen oly igen nagy kiterjedt udvart, mindenféle mesterembereknek való különféle műhelyeket, lakó-házakat, sok szép szőlőket, különféle majorkodáshoz való kerteket építvén. Mineműi hasznára voltak ezek a fejedelemnek és országnak megtelepedésöktől fogva, a mindennapi próba mutatja. (Siralmas Magyar krónika II. k. V. rész 62. l. 1854-ki kiadás.)

Öröm látni a gondos fejedelemnek századokkal ezelőtt a hazában az ipar és mesterségek meghonosítására tett bölcs intézkedéseit. Látszik, hogy Bethlen Gábort az iparúzó morvák befogadásánál egy nagy és szép gondolat vezette. Ő nem tekintett nemzetiségökre, nem nézte, minő hitet vallanak, hanem azt, mily szükségesek országának, mily hézagot pótolnak a műipar mezején. Utódai és később a hazafiak is e politikai számítás színvonalára emelkedni nem birva, lassanként elvették tőlük mindazt, a mi őket szorgalomra s új hazájok iránt ragaszkodásra birhatták, kiváltságaiikat és kedvezményeiket. S ezen törekvésnek még az őket behívó fejedelem alatt látszanak nyomai ezen külföldi hasznos iparosokra irigykedő hazafiak részéről. 1627-n április 4-n tartott országgyűlésben a 6-ik törvényczikk marháikat és vagyonukat limitáltatni rendeli . . . Szűkkeblű törvény, megölő betűje a munkának és szorgalomnak! Az október 24-ki országgyűlés ismét sürgette azt, azon indokból,

hogy az Anabaptisták az ország többi iparosai felett állanak kedvezményben s jóllétüknél fogva. Átalában úgy látszik e korszak köz irataiból és nyilvános cselekményeiből, hogy Erdély lakói saját önzésüktől menekülni nem tudva, nem fogták föl meszszelató bölcseségü fejedelmök politikáját; a miben ellene nem tehetek — a behívást és adományozást — elnézték, sőt a törvény meghozását sem gátolták, hihetően azért, hogy nem volt bátorságuk nyílt föllépésre az üdvös szándék ellen; de alattomban idegenség támadt szívökben, amazok kedvezményei — ámbár egyenesen az ország műiparának emelésére voltak irányozva — bántották őket, s a fejedelem akaratát közvetett úton, a hol lehetett, meghiusítani igyekeztek.

Az első ízben megkísérlett és meghiusult vagyón limitálással 1642-n ismét fölléptek ellenök, s kivánták, hogy a többi hazafiakéval az ő javaik is limitáltassék; 1659-től fogva, midőn Erdély siralmas napjai II. Rákóczy Gy. szerencsétlen lengyelországi hadi vállalata után immár elkezdődtek volt, 1662-ig, adófizetésre szorítottak, így 1659-n 1000 tallér rovatott rájok, 1660. két ízben ezer-ezer, októberben 2000 tallér, oly módon, hogy ha meg nem fizetik, annak kétszeresével fognak terheltetni; 1662-n fejenként 8 tallér. 1673 és 1675. Apaffy Mihály ismét pártfogolni kezdte őket és kiváltságaikban védni; 1692-n gr. Bánffy György Erdély kormányzója és Cancellár gr. Bethlen Miklós szintén védlelet adtak az alvinczi Anabaptistáknak, meghagyva szigorúan: „hogy őket rendkívüli végrehajtásokkal, adókkal, és más szolgálat nemeivel terhelni senki ne merészelje, hanem ők a régi fejedelmektől kapott kiváltságaikban, melyeket a mostani fejedelem, I. Leopold is hitlevelében immár helyben hagyott, tovább is megtartassanak“.

Azonban a nemzeti fejedelemség megszüntével gyorsan és rendkívül megváltozott az ő polgári állapotjuk is. Erdélyben egészen más irányt vett a politikai élet és kormányzás. Az országos érdekek háttérbe szorultak. A magán és közszabadság megingott. Az ipar és kereskedés többé nem volt önálló nemzeti és hazai belgazgatási és kormányzati cél. Az ezeket védő szabadalmakat irtani kezdték védelem helyett. Így lón, hogy az Anabaptisták is számban és jóllétben bámulatosan alásülyedtek. 1715-n Alvincz urbéri öszszeírásában róluk az iratik: „az Anabaptisták birnak 14 egész telket egy nagy udvarházzal egy végtében, birnak több szántókat, szénaréteket, szőlőket, boldog emlékeztü Bethlen Gábor fejedelem kiváltsága szerint mindenféle termésökről tizedet fizetnek;

mivel régen mind mesteremberek voltak, a kastélyt kiki a mestersege szerinti dolgokban félfizetésért tartozott szolgálni, valamint áruikat is annak voltak kénytelenek eladni. Most kevesen űzik mesterségüket, honnan a kastélynak kevéssé vannak javára. " Szomorú bizonyossága az Erdélyre a XVIII-ik századdal következett nagy catastrophának!

Ezen hivatalosan kimondott súlytó vélemény és ténymegállapítás után már a mint az időköz 1727-ig nem nagy, ugy ezen boldogtalanok polgári viszonyai teljes megváltozására sem kellett sok előkészület, a mi ez évben valóban meg is történt. A kamarai igazgatóság és az új keresztények megegyeztek abban, hogy ők évenként a fiskus földesuri joga elismeréséül díj — taxa — cím alatt fizessenek 150 r. forintot, a kamara pedig megígérte, hogy mészárszéktartási jogukat viszszaszerzi. Már ekkor anynyira el voltak fogyva és gyengülve, hogy az 1722-diki összeírás csak 23 egyént talált. Ekkor még volt papjok, de oly szegények voltak, — mondja az összeíró bizottság — hogy a rájuk rótt 150 forintot együtt sem tudták megfizetni; kézi mesterségüket sem folytatták, sőt ellefejtették; a katolikus püspök mészárszék tartási jogukat elvette. Ezért kellett a fiskusnak azon összeget szabad egyezés szerint megígérteni. Így lón, hogy azon tartozást, mit a nemzeti fejedelmek alatt természetben, később készpénzben róttak rájuk, végre kiváltságaik csaknem teljes fölfüggesztésével, egyenesen az Alvincz-kastélyhoz tartozó uradalomhoz kezdték sorozni s őket minden közterheknek alávetni. Pedig kiváltságaikból világos, hogy ők 1.) csak a fejedelem irányában voltak lekötelve, 2.) adománylevelök teljeséggel nem az, hogy az ő birtokuk valaha Alvinczhez tartozott volna; 3.) Alvinczen ma is oly jók felesen vannak, melyek a fiskusi uradalomhoz nem tartoznak és a melyekben a fiskus adandó esetben örökösödhetik.

Azonban még ezeknél is sokkal keserűbb megpróbáltatás az, melynek ők 1763-ban vallási tekintetben ki lőnek téve. Mária Thérézia királyné a katolikus vallás iránti tulságos buzgalmától indítatva, megparancsolta az alsó fejmegyei tisztségnek, hogy az alvinczi Anabaptistákat szólítsa fel, hogy vagy a katolikus vallásra térjenek, vagy 6 hét alatt az országból eltávozzanak, papjaikat pedig azonnal eltávolítsa. Ezek ugy nyilatkoztak, hogy azon vallást, melyért hajdan régi hazájokból száműzetettek, akkor is követni fogják, ha most másodsor számúzik őket, s készek minden javaikat

azonnal itt hagyni. Kérik azonban a felséget, hogy mivel ők nem megszenvedettek, de behívottak, kiváltságokkal bírók és adományosok, vallásukat nem titokban, de nyilván s a törvény védelme alatt gyakorolták, kiváltságukat pedig sok kegyes fejedelem s a többek közt I. Leopold is 1702-ben márczius 9-én megerősítette, eddigi állapotjokban hagyassanak meg, vagy ha ez nem lehetséges, legalább télire hajlékaikból ne űzessenek ki, tavaszig szenvedtessenek meg, hogy addig ingó s ingatlan javaikat adhassák el, ne legyenek bűjdosókká nejeikkel s gyermekeikkel télnek idején!

Később azonban mégis meggondolkozva, másra határozták el magukat, hajolva a királyné akaratja felé, a ki 1767. május 2. kiváltságaikat megerősítette, s királyi végzése előzményében úgy emlékezik róluk, mint a katolikus anyaszentegyház megtért hiveiről (*Fratres Moravici, antea sectae Anabaptistarum addicti, nunc vero ad Christi ovile reducti*). Ez az iménti fenyegetés után egy-két évvel történt. Ma el vannak vegyülve a közönség többi népsége között: nevök és emlékezetök, kiváltságaik és szenvedéseik itt-ott fenn levő emlékei a haza köztörténet folyamába olvadtak bele, mint hajdankori események érdekerjesztő kutatási tárgya.

Még egy vonást kell adnom e silhouette-rajhoz. III. Károly és Mária Theresia alatt is költözvén be kivált a királyföldre Morvából Anabaptisták, a buzgó királyné 1764-n ezek megtérítésére is egy ékesen szóló szerzetest, Petauer Antal jezsuitát küldötte, s miután az célta nem ért, a szász superintendenst, a nagy tudományáról híres Haner J. Györgyöt kérte fel a kormány a szász vidékeken és falvakban levők kikérdezésére s valláselveik kitanulására. Ez 1764. febr. 9-én tett hivatalos följelentésében a négy különböző helyen lakó anabaptistákat külön föl szólítván, lényegben mind egyféleképen nyilatkoztak. Hítzikkeik -- a mint a püspök saját vallomásaik után leírta -- ezek: 1.) A Sacramentumokról a Szentírásban nem olvastak; üdvet nem azok, de Krisztus által nyerhetni. 2.) Isten nem parancsolja a gyermekek megkeresztelését. Ezt akkor kell tenni -- úgy vélik ők -- mikor a keresztény anyaszentegyház tagjai leszünk. Szükség esetében minden keresztény keresztelhet. 3.) Krisztus teste az urvacsoránál nincs a kenyérben vagy ostyában, mert ő mennybe ment, az csak emlékjel s az üdvesség külső eszköze. 4.) A gyónás nem Isien parancsolatja, a bűnt csak Isten bocsáthatja meg. 5.) A vasárnap és ünnepek megülnését nem parancsolja a szentírás és Isten. 6.) Kereszténynek szabados úton nem

lehet semmi külön és kizáró tulajdona, jó keresztények közt vagyonszövetségnek kell lenni. 7.) Kereszténynek tilos eskünni, mást arra kényszeríteni, más ember életét elvenni sat. Végre kijelentették — jegyzi meg a püspök — hogy ezen hitöket semmi mással föl nem cserélik, s mellette élni és halni készek.“

A királyné nem engedett, nekik kellett vagy meghajolni, vagy távozni. Kiket a kénytelenség meg nem hajtott, régi honjukba tértek vissza, mások a szászok között vagy az Océánon túl ke-restek új hazát.